

Duchowo-moralne postawy młodzieży akademickiej w kontekście śmierci Jana Pawła II. Badania empiryczne studentów filozofii i fizjoterapii

1. Wprowadzenie

Śmierć i umieranie Jana Pawła II stanowiło znaczące wydarzenia dla Kościoła i współczesnego świata początku XXI w. Odszedł bowiem do Pana ktoś wyjątkowy, niepowtarzalny. Zostawił całą generację ludzi naznaczonych treścią swojego pontyfikatu. Stąd też przyjęło się w opinii społecznej mówić o tych ludziach, jako o pokoleniu Jana Pawła II. Dzięki środkom społecznego przekazu ostatnie chwile życia Ojca Świętego nie były tajemnicą. Umierał bowiem na oczach świata, otoczony obecnością ludzi religijnych, poszukujących i niereligijnych, czuwali z nim i podziwiali go wyznawcy innych wielkich religii świata, a nawet rzesze agnostyków i ateistów. Wszystkim z pewnością towarzyszyło przekonanie, iż są świadkami nadzwyczajnej chwili, epokowego wydarzenia dla ludzkości i świata.

Chcąc odtworzyć tę egzystencjalną sytuację w wymiarze nie tylko teoretycznym, ale i empirycznym zostały podjęte badania studentów filozofii teoretycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz studentów fizjoterapii Wyższej Szkoły Społeczno – Przyrodniczej w Lublinie. Zastosowana metoda pozwala na wyrażenie nie tylko ekspresji młodzieży, ale także ich głębokich religijnych i moralnych doświadczeń.

2. Śmierć, umieranie i żałoba po Janie Pawle II

Śmierć i umieranie każdego człowieka zrywa zasłonę między religijnością i duchowością. Badania naukowe bowiem potwierdzają prawdę, iż większość ludzi wyznaje jakąś religię, ale nie oznacza to, że wpływa ona na ich duchowość i wiarę. Nie pomaga im także w przejściu przez śmierć. Ludzkie losy niosą wiele paradoksów, a jednym z nich jest fakt, że wielu prawdziwie religijnym osobom trudno przychodzi zaakceptować własne cierpienie. Ma to niewątpliwie związek z wyznawaniem Boga w sytuacji zdrowia i pomyślności, a zupełnym nieprzygotowaniem na dylematy czasu próby, jakie niesie terminalna choroba i śmierć¹. Wprawdzie religijność często ma wpływ na znoszenie choroby i wychodzenie z niej, ale przeżywa ona ogromne kryzysy zwłaszcza wtedy, gdy stan zdrowia stale się

¹ W. Chrostowski, *Godność człowieka umierającego – potrzeby duchowe*, [w:] W. Bołoz, M. Ryś (red.), *Między życiem a śmiercią*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2002, s. 151.

pogarsza, modlitwy zaś i nadzieja pokładana w Bogu nie przynoszą oczekiwanych rezultatów². Można powiedzieć, iż śmierć jest szczególną kategorią psychologiczną, ponieważ samo odejście człowieka, niezależnie od jego relacji wobec życia pośmiertnego jest bardzo ważnym czynnikiem kształtującym ludzkie istnienie. Jako zerwanie więzi społecznych, śmierć jest przeżyciem znaczącym dla obu stron: umierającego i pozostających jeszcze przy życiu. Współtwórca psychologii fenomenologiczno – egzystencjalnej R. May twierdził, iż przeżycia związane ze śmiercią, umieraniem i żałobą związane są niejako organicznie z miłością. Perspektywa śmierci bowiem intensyfikuje przeżycia związane z miłością³. W kontekście odejścia Jana Pawła II należy odwołać się do chrześcijańskiej koncepcji życia. Osoba ludzka bowiem osiąga pełnię życia dzięki współpracy z łaską daną mu od Boga. Ten wymiar daru i spotkania jest w rozumieniu laickim pomijany. Właśnie dzięki spotkaniu z Bogiem i oddaniu Mu swego życia człowiek osiąga pełnię swej egzystencji: *Kto chce znaleźć życie straci je, a kto straci swe życie z mego powodu znajdzie je* (Mt 10,39). Każdy z nas jest pielgrzymem na tej ziemi (*homo viator*), przeżywającym napięcia między „już”, a „jeszcze nie”. Pozostaje jednak, zarówno w kontekście prawdy o stworzeniu, jak i prawdy o odkupieniu, ukierunkowany i zależny od uzdrawiającej i dającej życie Bożej łaski⁴. Wzorem takiego wędrowca był niewątpliwie Jan Paweł II. Jego wspaniałe życie, umieranie i wreszcie śmierć były dla nas wstrząsającą lekcją na temat: Co to znaczy wędrować? Jako papież – Piotr naszych czasów odbył ponad 100 pielgrzymek na wszystkie kontynenty. Koniec tej wędrówki, to piękne świadectwo umierania, bez wielkich słów, bez patosu. Ze śmiercią zaś nierozdzielnie związana jest żałoba. Sytuacja, czy też stan utraty, jakim jest żałoba, może być spowodowany nie tylko śmiercią bliskiej osoby, ale także zerwaniem relacji z innymi osobami. Stąd też można by mówić o żałobie po śmierci Ojca Świętego⁵. Elementami żałoby są różne doznania i zachowania. Przeżywaniu żałoby towarzyszy smutek, lęk, gniew, żal, poczucie winy oraz poczucie samotności. Żałobnik intensywnie poszukuje sensu życia. Żałoba, jako sytuacja stresowa, wyzwala również działanie szeregu mechanizmów obronnych, których celem byłoby przywrócenie równowagi psychofizycznej. Najczęściej żałobnik zaprzecza, oddała realność śmierci, ucieka, wycofuje się z układow, lub identyfikuje się ze zmarłym poprzez przyjęcie jego sposobów zachowania się⁶.

Wielu badaczy uważa, że żałoba ma następujące fazy:

- **Faza początkowa (3-4 tygodnie po pogrzebie)**. Żałobnicy reagują na śmierć bliskiej osoby szokiem i niedowierzaniem w realną śmierć. Odczuwają zimno, oszołomienie, odrętwienie, sparaliżowanie, pustkę oraz zakłopotanie.
- **Faza pośrednia (3-8 miesięcy po śmierci)**. To okres poszukiwania nowej tożsamości, uczenia się nowych ról. Żałobnik powraca do pewnych scen z życia osoby zmarłej, szuka zrozumienia śmierci.
- **Faza odzyskiwania równowagi (około roku od śmierci)**. Wiąże się ona z pogodzeniem z realną sytuacją braku bliskiej osoby i zajęciem się życiem. Jest to okres reorganizacji życia oraz akceptacji śmierci, co łączy się z bardziej pozytywnym ocenianiem

² Tamże, s. 151.

³ R. May, *Miłość i wola*, Rebis, Poznań 1993.

⁴ R. Jaworski, *Ku pełni życia*, Płocki Instytut Wydawniczy, Płock 1999, s. 36–37.

⁵ M. Stepulak, *Wybrane zagadnienia z psychologii rozwojowej*, Instytut Teologiczny, Siedlce 2001, s. 64.

⁶ Tamże, s. 64.

niem faktu ludzkiego przemijania. W końcowej fazie żałoby zwiększa się zaufanie do siebie i poczucie własnej wartości⁷.

Przedstawione poniżej badania studentów po śmierci Jana Pawła II pozwolą zweryfikować teoretyczne założenia odnoszące się do śmierci, umierania i żałoby.

3. Strategia badań własnych

W badaniach wzięło udział 66 studentów I roku fizjoterapii Wyższej Szkoły Społeczno – Przyrodniczej w Lublinie. W grupie tej było 45 kobiet i 21 mężczyzn. W grupie badawczej uczestniczyło także 24 studentów I roku filozofii teoretycznej KUL. W tej próbie było 7 mężczyzn i 17 kobiet. Badania zostały przeprowadzone w trzy miesiące po śmierci Jana Pawła II. Chodziło bowiem o to, aby wejść w drugi etap żałoby, gdzie w grę zaczynają wchodzić bardziej elementy racjonalne, a nie czysto emocjonalno – afektywne.

Metodą zastosowaną w badaniach była ankieta psychologiczna pt. *Moje pożegnanie z Janem Pawłem II*. Składała się ona z dwóch zasadniczych części. Część pierwsza zawierała następującą instrukcję:

Poniższa ankieta ma charakter anonimowy. Prosimy u udzielenie szczerych i pełnych odpowiedzi na podane niżej pytania. Kolejność udzielania odpowiedzi jest dowolna (należy podać numer pytania, na które odpowiadamy).

W pierwszej jej części chodziło o określenie takich danych jak: Płeć, wiek oraz kierunek studiów.

Druga część związana była z badaniem opinii i doświadczeń młodzieży związanych ze śmiercią, umieraniem i żałobą po Janie Pawle II. Składały się na tę część następujące pytania:

1. Prosimy o określenie Swojej religijności według podanych niżej kryteriów, rozumiejąc, iż wyrażają one zgodność Twojej deklarowanej wiary z praktyką codziennego życia (wybierz kategorię poprzez podkreślenie):

- a) bardzo religijny;
- b) religijny;
- c) średnio religijny;
- d) słabo religijny;
- e) poszukujący;
- f) niereligijny.

2. Kim był dla mnie papież Jan Paweł II ? 3. Wymień poznane przez Ciebie dokumenty i inne prace Jana Pawła II. 4. Opisz w jaki sposób przeżywałeś umieranie i wiadomość o śmierci Ojca Świętego? 5. Jaki wpływ na Twoje dalsze życie wywarły powyższe wydarzenia? 6. Jak przyjąłeś wybór nowego papieża Benedykta XVI?

⁷ Tamże, s. 64–65.

4. Prezentacja i analiza wyników badań

Pierwsze pytanie ankiety dotyczyło – jak już wspomniano - określenia własnej religijności według następujących kategorii:

- 1) bardzo religijny;
- 2) religijny;
- 3) średnio religijny;
- 4) słabo religijny;
- 5) poszukujący;
- 6) niereligijny⁸.

Filozofia teoretyczna

Lp.	Kategorie religijności	K	M
1.	Bardzo religijny	1	-
2.	Religijny	9	3
3.	Średnio religijny	3	2
4.	Słabo religijny	-	-
5.	Poszukujący	3	2
6.	Niereligijny	1	-
	Razem	17	7

Fizjoterapia

Lp.	Kategorie religijności	K	M
1.	Bardzo religijny	5	2
2.	Religijny	26	5
3.	Średnio religijny	11	9
4.	Słabo religijny	1	4
5.	Poszukujący	2	1
6.	Niereligijny	-	-
	Razem	45	21

Powyższe wyniki pokazują wyraźnie, iż studenci fizjoterapii, jak i filozofii najczęściej określali się poprzez wybieranie kategorii: religijny i średnio religijny. Kategoria „religijny” odnosi się do osób, z doświadczeniem religijności głębokiej i wewnętrznej. Podejmowane zaś praktyki religijne mają charakter intensywny.

⁸ Kategorie powyższe stanowią pewne standardy w badaniach psychologicznych i socjologicznych.

5. Kim był dla mnie papież Jan Paweł II?

Studenci filozofii teoretycznej udzielili takich odpowiedzi:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Autorytet moralny i religijny	20
2.	Świadek miłości Bożej	4
	Razem	24

Oto niektóre wypowiedzi studentów filozofii:

Kobieta, lat 19: *Jan Paweł II był dla mnie głową Kościoła katolickiego. Był wysoko postawioną osobistością, która poprzez swoją naukę chciała zrobić dla świata coś dobrego.*

Kobieta, lat 21: *Jan Paweł II był dla mnie absolutnym i jedynym autorytetem. W dobie pogoni za pieniędzmi i sławą brak jest autorytetów godnych naśladowania. On był jedynym, który potrafił zgromadzić tyle osób pod różnymi względami tak ważnych. Jego śmierć była dla mnie szokiem i do tej pory nie mogę uwierzyć w to, co się stało. Oglądając niedzielny Aniol Pański mam nadzieję, że w oknie ukaże się jego sylwetka.*

Kobieta, lat 20: *Papież był dla mnie największą dumą narodu, przywódcą Kościoła, do którego należę, szczególnie obdarzony łaską Bożą; był kimś kogo podziwiałam za to, że był jedyną osobą jaką znałam, która robiła to co mówiła – wierząc, żyła zgodnie z tą wiarą.*

Kobieta, lat 21: *Kim był dla mnie Jan Paweł II uświadomiłam sobie dopiero w chwili jego odejścia. Był ojcem, w pełni zasłużył na to miano. Myślę, że większość z nas nie doceniała tego, co miała, aż do jego śmierci. Podobnie jest z naszymi rodzicami. Nie wiemy jak są dla nas ważni dopóki ich nie stracimy. Tak samo było z Janem Pawłem II. Za bardzo przyzwyczajaliśmy się do jego obecności, słuchaliśmy jego słów i znów wracaliśmy do szarej codzienności.*

Mężczyzna, lat 22: *Ojciec Święty jest wielkim wzorem moralnym do naśladowania, wspaniałym człowiekiem, który doświadczył wiele zła, a mimo to jak nikt potrafił wybaczać.*

Mężczyzna, lat 20: *Osobiście uważam, że Jan Paweł II był człowiekiem niosącym ogromny, wewnętrzny spokój. Jego autorytet nie spotkał się z dużą aprobatą z mojej strony, jednak postać Karola Wojtyły nie jest mi obojętna. Uważam, że człowiek obdarzony taką charyzmą zasługuje, a wręcz automatycznie generuje zainteresowanie sobą, nawet nie wymuszony niczym szacunek. W związku z tym mogę z czystym sumieniem stwierdzić, że uznawałem, uznaję i będę uznawał osobę Jana Pawła II jako człowieka niezwykłego, nawet jeżeli nie będę postępował w myśl jego słów, jego orędzie nie znajdzie w najdalszych zakątkach mojej pamięci.*

Studenci fizjoterapii zaś udzieli takich odpowiedzi:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Autorytet moralny i religijny	53
2.	Świadek miłości Bożej	13
	Razem	66

Przykładowe wypowiedzi brzmią następująco:

Kobieta, lat 19: *Jan Paweł II był dla mnie wzorem dobrego człowieka, takiego, który zawsze znajdzie czas, dobre słowo, uśmiech dla drugiej osoby. Dla wielu osób, jak i dla mnie był autorytetem. Oddanym ojcem. Przyznam, że momentami zdawał mi się trochę nierealny, jak ktoś kto nie pasuje do innych ludzi, niczym dobry duszek, który ma misję naprawiania krzywd i zła przez nauczanie w zepsutym świecie. Był i jest ideałem.*

Mężczyzna, lat 20: *Wielkim człowiekiem, wielką postacią XX i XXI w., niedoścignionym symbolem wiary i zaufania Bogu.*

Mężczyzna, lata 21: *Dla mnie Jan Paweł II jest przede wszystkim ojcem. On mnie nauczył, pokazał mi drogę, jak żyć, by kroczyć drogą, która zaprowadzi mnie do Boga. Ojciec Święty był skromnym człowiekiem, nie chciał wiele. Pragnął naszej miłości do Chrystusa, byśmy Go kochali tak jak pokochał Go sam. Jeden z większych Polaków, zasłużony, bardzo religijny, otwarty, tolerancyjny dla nas wszystkich. Był i jest wyjątkowym człowiekiem, wielkim wzorem do naśladowania.*

Kobieta, lat 19: *Jan Paweł II był dla mnie przede wszystkim autorytetem, wzorem do naśladowania. Podziwiałam jego miłość, która była bezgraniczna i równa dla wszystkich ludzi.*

Kobieta, lat 19: *Papież Jan Paweł II był dla mnie wzorem do naśladowania. Miał wielkie serce, które zdołało pokochać wielu ludzi. Papież umiał kochać i wybaczać. To jest dla mnie bardzo ważne, dlatego uważałam go za swój autorytet. Papież rozumiał młodzież i potrafił z nią rozmawiać. Ten fakt również wywarł na mnie ogromne wrażenie. Jan Paweł II był dla mnie ojcem, który wskazywał mi dobrą drogę życia. Poprzez nauki, które głosił pozytywnie wpłynął na moje życie. Uważam, że jest święty i całą duszą i postępowaniem pokazał, jak kocha Boga.*

Charakterystyczną cechą tych wypowiedzi wydaje się fakt, iż Jana Paweł II był niekwestionowanym autorytetem moralnym i religijnym. Takie przekonanie, w czasach współczesnych jest czymś zupełnie rzadkim i wyjątkowym. Wydaje się, iż Ojciec Święty przywrócił poprzez swój pontyfikat wiarę w Boga poprzez wiarę w człowieka i tym samym zdobył autorytet ludzi młodych. Był osobą autentyczną, bezinteresowną. Stąd też można powiedzieć, że w tym kontekście wiara w człowieka oznacza przekonanie, że ludzie w swoich zachowaniach i intencjach są bezinteresownie pomocni, jeśli zaistnieje taka potrzeba, wspierający, nieegoistyczni, moralni, uczciwi i racjonalni (czyli rozumieją motywację zachowań oraz świadomie wpływają na ich wynik).

Natomiast brak wiary w innych ludzi oznacza przekonanie, że ludzie w swoich zachowaniach i intencjach są nastawieni na wykorzystanie innych, jeśli zaistnieje taka możliwość, nie dają wsparcia oraz bywają egoistyczni, niemoralni, nieuczciwi i nieracjonalni

(czyli nie rozumieją motywów ludzkich zachowań i nie mają pozytywnego wpływu na ich wynik)⁹.

Według teorii Eriksona ten okres rozwojowy jest określane mianem kryzysu tożsamości, jest bowiem przejściem między dzieciństwem a dorosłością. Intensyfikują się w nim zarówno procesy związane z dojrzewaniem biologicznym, jak i psychicznym. Dominującym zadaniem życiowym tego okresu jest zaspokojenie potrzeby tożsamości, która dotyczy indywidualnego poczucia samego siebie – poczucia tego „kim jestem, skąd pochodzę i dokąd zmierzam”. Dużego znaczenia nabierają procesy identyfikacji z ideologiami różnych grup oraz procesy tworzenia linii demarkacyjnej pomiędzy światem dzieci a światem dorosłych¹⁰. Zdaniem Eriksona dorastająca osoba poszukuje najbardziej namiętne ludzi i idei, w służbie których mogłaby okazać własną wiarygodność¹¹. Można dodać, iż młodzież badana widziała w Ojcu Świętym autorytet przydatny w kształtowaniu się tożsamości. Warto zaznaczyć, iż młodzież postrzegała Jana Pawła II, jako świadka miłości Bożej. Młody człowiek bowiem jest wrażliwy na autentyczność postaw drugiego człowieka oraz umiejętność dawania świadectwa, aż do końca życia.

6. Wymień poznane przez Ciebie dokumenty i inne prace Jana Pawła II

Studenci filozofii wymieniali następujące dokumenty i prace Jana Pawła II:

Lp.	Encykliki, adhortacje, listy apostolskie	Liczba (N)
1.	Evangelium vitae	4
2.	Veritatis splendor	1
3.	Redemptor hominis	2
4.	Dives in misericordia	1
5.	Sollicitudo rei socialis	1
6.	Centissimus annus	1
7.	Ecclesia de Eucharystia	3
8.	Laborem exercens	1
9.	Fides et ratio	4
10.	List do rodzin	2
11.	List do młodych	2
12.	List o „Różańcu Świętym”	1
13.	Novo millennio ineunte	3

⁹ L. Wrightsman, *Philosophy of Human Nature*, [w:] J.P. Robinson, P.R. Shaven (red.), *Measures of Social Psychological Attitudes*, Survey Research Center Institute for Social Research, New York 1970; por. J. Mirovsky, C.E. Ross, *Paranoja and the Structure of Powerlessness*, „American Sociological Review” 1983, vol. 48, s. 228–239.

¹⁰ M. Sękowska, *Neopsychoanalityczna koncepcja rozwoju psychospołecznego Erika H. Eriksona*, [w:] P. Socha (red.), *Duchowy rozwój człowieka*, Wyd. UJ, Kraków 2000, s. 125.

¹¹ E.H. Erikson, *Identity: Youth and Crisis*, W.W. Norton, New York 1968, s. 129.

Lp.	Publikacje książkowe	Liczba (N)
1.	Miłość i odpowiedzialność	10
2.	Pamięć i tożsamość	9
3.	Tryptyk rzymski	3
4.	Przekroczyć próg nadziei	4
5.	Kobietą i mężczyzna ich stworzył	2
6.	Wstańcie chodźmy	1
7.	Homilie z pielgrzymek do Polski	1
8.	Osoba i czyn	1
9.	Autobiografia	2

Natomiast studenci fizjoterapii deklarują znajomość następujących dokumentów i prac Jana Pawła II.

Lp.	Encykliki, adhortacje, listy apostolskie	Liczba (N)
1.	Fides et ratio	3
2.	Evangelium vitae	2
3.	Redemptoris misio	2
4.	Ut unum sint	2
5.	Redemptor hominis	2
6.	Sollicitudo rei socialis	2
7.	Redemptoris Mater	1
8.	Dives in misericordia	1
9.	Ecclesia de Eucharistia	2
10.	Vita consecrata	1
11.	Familiaris consortio	1
12.	Mane nobiscum Domine	1
13.	Listy do młodych	3
14.	List o „Różańcu świętym”	1

Lp.	Publikacje książkowe	Liczba (N)
1.	Miłość i odpowiedzialność	6
2.	Przed sklepem jubilera	1
3.	Pamięć i tożsamość	17
4.	Tryptyk rzymski	18
5.	Przekroczyć próg nadziei	8
6.	Wstańcie chodźmy	2
7.	Homilie z pielgrzymek do Polski	8
8.	Brat naszego Boga	2
9.	Promieniowanie ojcostwa	1

10.	Testament	5
11.	Osoba i czyn	1
12.	Dar i tajemnica	1
13.	Autobiografia	3
14.	Elementarz etyczny	2
15.	Nie znam żadnych dokumentów i prac Jana Pawła II	16

W kontekście powyższych wyników widać pewne różnice między grupami co do znajomości dokumentów i innych prac Jana Pawła II. Znajomość pewnych dokumentów wiąże się bowiem z kierunkiem studiów. Studenci filozofii poznawali encykliki *Evangelium vitae*, *Fides et ratio*, *Veritatis splendor*, *Redemptor hominis* w ramach programu swoich zajęć. Natomiast studenci fizjoterapii zdecydowanie słabiej znają encykliki, adhortacje i listy Jana Pawła II. Nieznaczny procent studentów znajomość tych dokumentów zawdzięcza tylko własnej aktywności intelektualnej.

Na uwagę zasługuje fakt ujawnienia spontanicznych zainteresowań twórczością literacką Jana Pawła II. Studenci filozofii deklarowali znajomość takich prac papieża jak: *Miłość i odpowiedzialność*, *Przed sklepem jubilera*, *Pamięć i tożsamość*, *Tryptyk rzymski* oraz *Przekroczyć próg nadziei*. Mimo, iż pierwszą pracę można by zaliczyć jako akademicką lekturę, to pozostałe tytuły pokazują ciekawość poznawczą studentów i zainteresowanie literaturą piękną.

Studenci fizjoterapii zaś mieli następujące preferencje: *Pamięć i tożsamość*, *Tryptyk rzymski*, *Przekroczyć próg nadziei*, *Miłość i odpowiedzialność*, *Wstańcie chodźmy*, *Przed sklepem jubilera*, *Osoba i czyn*, *Testament*, *Homilie z pielgrzymek do Polski*. W tym kontekście można postawić tezę, iż studenci fizjoterapii przejawiają zainteresowanie nie tylko obowiązkową lekturę, ale innymi pracami Jana Pawła II. Znamienny pozostaje jednak fakt, iż 16 spośród 66 badanych osób nie zna żadnych dokumentów i prac Jana Pawła II.

7. Opisz w jaki sposób przeżywałeś umieranie i wiadomość o śmierci Ojca Świętego?

A oto kategorie odpowiedzi studentów filozofii:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Smutek i nadzieja	7
2.	Osobista i publiczna modlitwa	9
3.	Silne przeżycie emocjonalno – uczuciowe	5
4.	Podjęcie autorefleksji	1
5.	Niedowierzenie	2

Mężczyzna, lat 20: *Śmierć papieża przeżywałam ze spokojem i w przekonaniu o świętości Jana Pawła II. Żal był obecny, ale również cieszyłam się, że Bóg skrócił mu cierpienie.*

Mężczyzna, lat 19: *Trudno to wyrazić. Te chwile były dla mnie szczególnie. Bardzo mnie dotknęła ta wiadomość o głębokim cierpieniu i śmierci Jana Pawła II.*

Kobieta, lat 21: *Jak już pisałam Jan Paweł II był dla mnie jak ojciec. Dlatego przeżywałam jego odchodzenie, tak jakby umierał mi ktoś bliski. Nie dało się powstrzymać łez, one płynęły same. Z tym wszystkim wiązał się ogromny smutek, ból i żal, że to „już”. Już trzeba się żegnać. Miałam świadomość, że Ojciec Święty jest osobą starszą, schorowaną, ale mimo to wiadomość o jego śmierci wywołała u mnie szok, chwilami nie mogłam się z tym pogodzić.*

Kobieta, lat 23: *Z wiarą i poczuciem, że tak się musiało stać. Z poczuciem, że odchodzi ktoś wielki. Bardziej uderzała niesamowitość tego, co działo się na całym świecie. To był wielki znak.*

Kobieta, lat 25: *Śmierć Jana Pawła II przeżyłam jak śmierć osoby z rodziny, bliskiej rodziny. Ból towarzyszy myślom o papieżu do dzisiaj. Strach, poczucie zwątpienia i ogromny smutek.*

Studenci fizjoterapii zaś udzielali następujących odpowiedzi:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Smutek i nadzieja	11
2.	Osobista i publiczna modlitwa	16
3.	Silne przeżycie emocjonalno – uczuciowe	25
4.	Podjęcie autorefleksji	6
5.	Niedowierzenie	5
6.	Bez znaczenia	2

Mężczyzna, lat 20: *W chwili śmierci Jana Pawła II zapaliłem świecę i zacząłem się za niego modlić.*

Kobieta, lat 19: *Umieranie papieża było czymś bardzo smutnym dla mnie, bardzo przygnębiającym. Nie słuchałam muzyki. To tak jakby ktoś umierał z rodziny. Śmierć papieża była czymś bardzo bolesnym. Wtedy poszłam do Kościoła i modliłam się za jego duszę.*

Kobieta, lat 19: *Głęboko mnie to poruszyło. Było mi bardzo przykro z tego powodu, że tak cierpi. Cały czas oglądałam telewizję i słuchałam radia, martwiłam się jego stanem. Gdy umarł było mi trudno uwierzyć, że to prawda. Czułam jakąś pustkę w środku, smutek, żal i trochę wyrzuty sumienia. Nigdy nie pojechałam na żadne spotkanie z Ojcem Świętym. Teraz strasznie tego żałuję, czasami chciałabym cofnąć czas. Tydzień żałoby był dla mnie bardzo ciężki, bardzo dużo też wtedy myślałam nad różnymi sprawami, nad istotnymi wartościami w życiu. Wiem, że jego śmierci nigdy nie zapomnę, choć wiem, że jest źle, że tak naprawdę nic z jego pontyfikatu nie utkwilo mi w pamięci. Szkoda, że dopiero na koniec.*

8. Jaki wpływ na Twoje dalsze życie wywarły powyższe wydarzenia?

Studenci filozofii swoje odpowiedzi formułowali w takich kategoriach jak:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Autorefleksja i postanowienie zmiany życia	15
2.	Wiara w Jego obecność wśród nas	5
3.	Smutek	4
4.	Trudno stwierdzić	2

Oto wybrane wypowiedzi:

Kobieta, lat 20: *Tuż po samej śmierci modliłam się o duszę papieża. Teraz także się o niego modlę. Papież dał nam wiele wskazówek, staram się bardziej doceniać ludzi z którymi przebywam, dbać o samodoskonalenie swojej osobowości. Chciałabym przeczytać jakieś książki Jana Pawła II.*

Kobieta, lat 19: *Stały się przyczyną refleksji nad wartością mojego życia, moim postępowaniem. Bardziej stanowczo zajęłam się pracą nad sobą.*

Kobieta, lat 20: *Poszukuję w nauczaniu papieża odpowiedzi, a raczej wy tłumaczenia i potwierdzenia co do pewnych wątpliwości życiowych, na które rozwiązania podaje moja religia/wiara. Chce żyć jak on, czyli robić to co mówi. Co więcej, z chwilą, gdy stabilność Kościoła została zachwiana doceniłam to, że do niego należę.*

Mężczyzna, lat 19: *Postanowiłem studiować jego dzieła.*

Mężczyzna, lat 22: *Wydarzenia te skłoniły mnie do refleksji nad wartością życia, śmiercią i szacunkiem dla siebie i innych.*

Respondenci z fizjoterapii podali zaś następujące kategorie odpowiedzi:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Autorefleksja i postanowienie zmiany życia	30
2.	Wiara w Jego obecność wśród nas	7
3.	Smutek	7
4.	Wydarzenie to nie miało żadnego wpływu na życie	9

Studenci fizjoterapii dzielili się następującymi doświadczeniami:

Kobieta, lat 19: *Myślę, że jest trochę trudniej. Ale papież zawsze jest obecny wśród nas. Dla mnie zawsze jest przy mnie, mogę się mu zwierzyć, o coś prosić. Ma teraz większą „moc”, gdyż jest blisko Boga.*

Mężczyzna, lat 20: *Gdy ktoś umiera to z reguły zastanawiamy się nad sensem życia i istotą przemijania. Tak było i w moim przypadku. Śmierć Jana Pawła II nie miała większego wpływu na moje dalsze życie, chociaż sam już nie wiem.*

Kobieta, lat 19: *Powyższe wydarzenia znacząco wpłynęły na moje życie. Tak jak reszta ludzi straciłam bliską memu sercu osobę. To tak jakby odszedł ktoś bardzo mi bliski, członek rodziny, przyjaciel, ojciec.*

W przypadku tego pytania wypowiedzi studentów obu kierunków studiów były w zasadzie zgodne. Deklarowali oni bowiem, iż śmierć Jana Pawła II wpłynęła na: podjęcie autorefleksji i postanowienia zmiany swojego dotychczasowego życia, a także wiary w Jego obecność wśród nas¹², trwanie w postawie smutku. 9 studentów fizjoterapii stwierdziło, że wydarzenie to nie miało żadnego wpływu na ich życie. Odpowiedzi te jednak – jak wynika z kontekstu – świadczyły o szczerości intencji respondentów, a nie wpływały z przekory czy złej woli. Były to osoby religijne i średnio religijne.

9. Jak przyjąłeś wybór nowego papieża Benedykta XVI?

Wybór nowego papieża studenci filozofii określili w czterech kategoriach:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Pozytywnie z zadowoleniem	14
2.	Spodziewałam się tego	3
3.	Z zaskoczeniem	3
4.	Nieufnie	4

Dowodem tego wyboru są następujące wypowiedzi:

Mężczyzna, lat 21: *Przyjąłem go spokojnie, bez uprzedzeń, momentami nawet entuzjastycznie. Towarzyszyło mi przeświadczenie jego szczególnego namaszczenia i prowadzenia przez Boga.*

Kobieta, lat 21: *Na początku czułam niedosyt. Dość długo towarzyszyło mi to uczucie, nawet teraz nie mogę powiedzieć by mi to całkiem minęło. Jednak trzeba żyć dalej, trzeba uznać ten wybór. Ktoś musi pokierować Kościołem na ziemi. Jak na razie czekam na dalszy rozwój wypadków. Dopiero po jakimś czasie będę mogła stwierdzić czy Benedykt XVI jest godnym następcą Jana Pawła II.*

Kobieta, lat 25: *Ogromnie się obawiałam tego momentu, to była jedna z chwil, podczas której „odbierano” nam naszego Jana Pawła II. Świat dostał nowego papieża, nie Polaka, bałam się swoich uczuć i uprzedzeń. W pierwszym momencie pomyślałam: On nie jest naszym papieżem, ale po jakimś czasie stwierdziłam że na pewno nauczę się go kochać.*

Kobieta, lat 20: *Ucieszyłam się, że znowu Kościół otrzymał od Boga Przewodnika i byłam pełna nadziei co do dalszych losów Kościoła.*

Kobieta, lat 19: *Wybór nowego papieża był emocjonującym momentem. Obstawiałam co prawda czarnego biskupa (chyba z Afryki), ale wybór Benedykta XVI nie był dla mnie*

¹² Być może, że takie przekonanie wpływało, że słów wypowiedzianych przez kard. J. Ratzingera.

zaskoczeniem, gdyż Benedykt XVI był bliskim współpracownikiem Jana Pawła II i pewnie wybrano go z powodu zbieżności poglądów z poprzednim papieżem.

Studenci fizjoterapii zaś swoje odpowiedzi zawarli w trzech poniższych kategoriach:

Lp.	Kategorie odpowiedzi	Liczba (N)
1.	Pozytywnie z zadowoleniem	38
2.	Spodziewałem(a) się tego	2
3.	Z zaskoczeniem	1
4.	Nieufnie	17
5.	Bez znaczenia	9

Oto niektóre charakterystyczne wypowiedzi:

Kobieta, lat 19: *Wybór na papieża Benedykta XVI troszkę mnie zaskoczył. Nie spodziewałam się, że na tron Piotrowy zostanie wybrany Niemiec, tylko ktoś z Ameryki Południowej. Benedykt XVI nie ma takiej charyzmy jak Jan Paweł II. Nie potrafi zjednywać sobie ludzi tak jak papież Polak. Nie mogę powiedzieć, że w pełni akceptuję ten wybór.*

Kobieta, lat 20: *Optymistycznie, wierzę, że będzie dobrym papieżem i czekam na jego wizytę w Polsce. Chciałabym, aby jego pielgrzymka przypominała nam wcześniejsze, kiedy przyjeżdżał Jan Paweł II.*

Kobieta, lat 20: *Wybór nowego papieża przyjąłam z radością. Tym bardziej, że Benedykt XVI był bardzo bliski Janowi Pawłowi II. Jest to człowiek o niezłomnych zasadach i na pewno będzie dobrze prowadził Kościół.*

Ostatnie pytanie badawcze dotyczyło opinii na temat wyboru nowego Ojca Świętego Benedykta XVI. Studenci filozofii i fizjoterapii ten wybór przyjęli z ogromnym zadowoleniem niewielu twierdziło, że spodziewało się takiego wyboru. 17 osób z fizjoterapii nieufnie odnosiło się do tego wyboru. Ten ostatni wskaźnik może wskazywać na pewne tendencje u studentów fizjoterapii. Chodzi tutaj bowiem o przyjmowanie bardziej zdystansowanego, racjonalnego punktu widzenia określonych zdarzeń życiowych¹³ i to już na pierwszym roku studiów.

10. Podsumowanie i wnioski

Wspomniany już wcześniej E. H. Erikson podaje charakterystyczne cechy rozwojowe typowe dla wczesnej dorosłości (19-30 r.ż). W takim bowiem przedziale wiekowym mieścili się badani studenci. Jedną z tych cech jest to, że młodzi ludzie mogą przeżywać kryzysy życiowe na linii: intymność – samotność. Człowiek w związku z tym poszukuje bliskich

¹³ M. Z. Stepulak. *Temporal Perspective in the Experience of Moral Dilemmas in Psychologists*, [w:] Z. Uchnast (red.), *Psychology of Time. Theoretical and Empirical Approaches*, Wyd. KUL, Lublin 2006, s. 219–225.

i trwałych związków z innymi, szczególnie z partnerami płci odmiennej. Pomyślnym rozwiązaniem sytuacji kryzysowej jest w tym przypadku nabycie umiejętności przeżywania miłości i oddania w stosunku do innych. Niepomyślnym zaś rozwiązaniem byłaby sytuacja samotności oraz pozbawione treści związki z innymi¹⁴. W takim to kontekście należy rozumieć zainteresowanie osobą Jana Pawła II, jako autorytetu religijnego i moralnego.

W okresie wczesnej dorosłości zaznaczają się następujące trendy rozwojowe:

- stabilizacja własnej tożsamości;
- nawiązywanie głębszych związków interpersonalnych, co związane jest z uwolnieniem się od samego siebie, a wyczeraniem na potrzeby innych;
- pogłębienie dziedzin aktywności: praca, nauka, zainteresowania;
- wyraźniejsze dostrzeganie problemów moralnych i etycznych;
- wzrost znaczenia troski nie tylko o najbliższych, ale również o wszystkich potrzebujących i cierpiących¹⁵.

Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w tym okresie życia ludzie wchodzą w stadium autonomii moralnej. Występuje tutaj tzw. idealizm moralny (ideowość)¹⁶. Stąd też można mówić o dużej wrażliwości moralnej młodego człowieka w kontekście przyjmowania norm etycznych i uznawania autorytetów moralnych¹⁷. Stadium autonomii moralnej bywa też zwany poziomem konwencjonalnym, w którym określenie wartości moralnych i zasad postępowania występuje niezależnie od autorytetu grupy¹⁸. Wydaje się więc, iż studenci uczestniczący w badaniach wykazali się wysokim stopniem dojrzałości moralnej o charakterze autonomii czy też poziomu konwencjonalnego.

Inną ważną sferą rozwojową dla tego okresu jest religijność. W tym czasie bowiem następuje wyraźne zróżnicowanie ról społecznych. Odbija się to w charakterze przeżyć religijnych, związku z Kościołem, typem trudności w wierze. Zauważa się przy tym odmienne pojmowanie Boga w zależności od typu studiów. U studiujących na kierunkach przyrodniczych i technicznych jest bardziej ortodoksyjna koncepcja Boga, a u studentów humanistyki zauważa się tendencję do naturalistycznego traktowania Boga i dlatego mają oni więcej trudności religijnych¹⁹. Mimo to okres studiów i początków pracy zawodowej wiąże się z określoną stabilizacją, próbą integracji wielu rodzajów doświadczenia i wiedzy o człowieku oraz świecie, aby zbudować względnie spójny światopogląd. W tym okresie występuje olbrzymi dynamizm i idealizm. Powstaje więc religijność, którą można by nazwać autentyczną. Młodzi ludzie pragną religii czystej, będącej nośnikiem sensu życia. Pojawia się chęć samodoskonalenia poprzez całkowite zaufanie Chrystusowi jako zasadzie życia. Religia jest źródłem siły, nonkonformizmu, inspiruje postawy prospołeczne i patriotyczne²⁰.

Młodość jest czasem zmian życiowo doniosłych, dlatego też obok możliwości uformowania wiary autentycznej spotyka się też odejścia religijne, czasami dość trwałe, a zwłaszcza, gdy są czynnikiem działania mechanizmów obronnych lub wynikiem prymitywnych poglądów religijnych. Według badań religijności środowisk akademickich, w trakcie studiów na-

¹⁴ E.H. Erikson, *Childhood and Society*, W.W. Norton, New York 1963.

¹⁵ R. White, *Lives in Progress*, Holt, Rinehart Winston, New York 1975, s. 12–23.

¹⁶ H. Muszyński, *Rozwój moralny*, WSiP, Warszawa 1983, s. 56.

¹⁷ M. Stepulak, *Wybrane zagadnienia z psychologii rozwojowej*, Instytut Teologiczny, Siedlce 2001, s. 92.

¹⁸ L. Kohlberg, *Moral Stages and Moralisation*, [w:] T. Linkons (red.), *Moral Development and Behaviour*, Holt, Rinehart Winston, New York 1976.

¹⁹ R. Pomianowski, *Konflikty życiowe a próby i załamania religijne młodzieży*, „Homo Dei” 1975, nr 2, s. 106.

²⁰ M. Stepulak, *Wybrane zagadnienia z psychologii religii*, Instytut Teologiczny, Siedlce 1996, s. 36–37.

stępuje obniżenie religijności, nie zmieniają się tylko głęboko wierzący²¹. Rozwój życia religijnego w tym okresie należy wspierać wykorzystując zasadnicze atuty młodości (autentyzm, idealizm, otwartość, bezkompromisowość oraz solidarność). Wymienione prawidłowości znalazły potwierdzenie w obu grupach badanych studentów. Młodzież na ogół deklaruje się jako religijna. Ojciec Święty jest dla nich autorytetem moralnym i religijnym oraz świadkiem miłości Boga. Na uznanie zasługuje fakt, iż młodzież wykazuje się dobrą znajomością dokumentów i innym publikacji Jana Pawła II. Śmierć i umieranie dla młodych ludzi było wydarzeniem dramatycznym, mającym równocześnie charakter historyczny, egzystencjalny i moralno – religijny. Fakt ten dla wielu studentów stał się doświadczeniem na tyle doniosłym, iż pod jego wpływem wielu z nich podjęło pracę nad swoją moralną i religijną formacją. Wybór nowego papieża Benedykta XVI została przyjęty przez młodzież pozytywnie, a stopień akceptacji nowego Ojca Świętego cały czas wzrastał.

Spiritual and Moral Attitudes of Youth in the Context of the Death of John Paul II. The Empirical Study Conducted on Philosophy and Physiotherapy Students

Summary

The death of John Paul the Second had a profound effect on the Church and the whole contemporary world. We lost a very special and truly remarkable person. John Paul the Second left a generation of people for whom his teaching is a significant guideline - the generation of John Paul II. Thanks to the media, the Pope's last moments of life were witnessed by millions of people from all over the world. His death was contemplated not only by people of different religions but also by agnostics and atheists.

To recreate that existential situation not only in the theoretical dimension, the empirical study was conducted at the Department of Physiotherapy (WSSP) and the Faculty of Philosophy by students of John Paul II Catholic University of Lublin.

The applied method allows the illustration of young people's deep religious as well as moral experience. 24 students of the theoretical philosophy and 66 students of the physiotherapy were involved in the discussed research. It is worth mentioning that the study was conducted three months after the Pope's death so it was the second stage of the mourning. The survey that was used as the method included the following questions:

- 1) Who was Pope John Paul II for you?
- 2) Name the documents and other works by John Paul II that you are familiar with.
- 3) Describe your feelings connected with the last moments of life and death of John Paul II.
- 4) What impact did the discussed events have on your life?
- 5) What was your reaction to the election of the new Pope Benedict XVI?

Key words: *spirituality, morality, religion, attitude*

²¹ H. Domagała, H. Gryzmała-Moszczyńska, *Postawy wobec religii a niektóre sposoby i warunki społecznej funkcjonowania młodzieży*, „Studia Religioznawcze” 1979, nr 4, s. 36–61; por. A. Zych, *Światopogląd współczesnej młodzieży akademickiej*, PWN, Warszawa 1983.